

TERESA MIŚ, RYSZARD KATA
Uniwersytet Rzeszowski

DETERMINANTY ROZWOJU POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ NA OBSZARACH WIEJSKICH

1. Wstęp

Rozwój przedsiębiorczości jest obiektywnym procesem zachodzącym w gospodarce rynkowej. Dotyczy to również obszarów wiejskich. Powstawanie drobnych przedsiębiorstw pozarolniczych na wsi jest warunkiem poprawy sytuacji dochodowej i poziomu życia ludności wiejskiej. Jednak rozwój tego typu przedsiębiorstw na wsi napotyka znacznie więcej barier i dokonuje się wolniej niż na obszarach zurbanizowanych. Mają na to wpływ takie zjawiska jak: ubożenie mieszkańców wsi, brak kapitału, duże bezrobocie - na wsi żyje bowiem ponad 43% zarejestrowanych bezrobotnych [Polska Wieś...2000], niedorozwój wiejskich instytucji ekonomicznych i sfery rynku, kryzys spółdzielczości i form zintegrowanej kooperacji. Obiektywne uwarunkowania to również mniejszy popyt na wyroby i usługi na wsi, wynikający z innego modelu konsumpcji niż w mieście (np. duże samozaopatrzenie w żywność), a także znacząco niższych dochodów rodzin rolniczych i wiejskich od dochodów rodzin pracowniczych w miastach [Rocznik... 2002]. Rozwój działalności pozarolniczej skorelowany jest również z potencjałem ludnościowym, a w szczególności zależy od przedsiębiorczości społeczności lokalnej, wykształcenia i mobilności potencjalnych pracowników oraz stanu infrastruktury technicznej i społecznej [Kłodziński 1998]. Również w tych płaszczyznach sytuacja na wsi jest trudniejsza niż na obszarach zurbanizowanych. Pomimo tych faktów w ostatnich latach zaznaczyły się na ogół pozytywne trendy w rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, tj. nadal wzrasta liczba przedsiębiorstw, rośnie zatrudnienie w tych przedsiębiorstwach oraz ich udział w produkcji krajowym brutto i wartości dodanej [Hybel 2000, Sawicka 2000].

Rozwój przedsiębiorczości pozarolniczej jest uwarunkowany przez szereg czynników, które można podzielić na dwie podstawowe grupy: zewnętrzne, tj.

wynikające z bliższego i dalszego otoczenia przedsiębiorstwa (o charakterze makroekonomicznym i lokalnym) oraz czynniki wewnętrzne, wynikające z potencjału firmy, postaw, motywacji i cech osobowych właścicieli, a także pozycji i usytuowania firmy na rynku.

Do obiektywnych czynników zewnętrznych zaliczyć można między innymi: dominujący mechanizm regulacji gospodarczej, rodzaje stosunków własności, ogólne warunki konkurencji, poziom inflacji, wysokość stopy procentowej i podatkowej, kurs walutowy, tempo wzrostu gospodarczego. Na kształtowanie tych czynników istotny wpływ wywiera polityka makroekonomiczna państwa, której głównym celem w odniesieniu do sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) jest tworzenie warunków do pełnego wykorzystania ich potencjału, podniesienia ich konkurencyjności i zwiększenia udziału w PKB [Hybel 2000]. Wśród czynników zewnętrznych o charakterze lokalnym należy wymienić: położenie w przestrzeni geograficznej i społeczno-gospodarczej gminy, zasoby i tradycje lokalnej gospodarki, stan infrastruktury technicznej i społecznej, aktywność bezpośredniego otoczenia instytucjonalnego wsi, tj. samorządności terytorialnej, zawodowej, wsparcie instytucjonalne przedsiębiorczości wiejskiej ze strony samorządów lokalnych, instytucji doradczych i finansowych [Wilkin 1997]. Powyższe czynniki zewnętrzne jak i wewnętrzne - leżące po stronie samych przedsiębiorców - mogą wzmacniać lub osłabiać rozwój działalności pozarolniczej.

2. Cel i metodyka badań

W opracowaniu poddano ocenie czynniki determinujące rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich na podstawie opinii przedsiębiorców, wyrażonych w badaniach ankietowych. Badaniami objęto przedsiębiorstwa prowadzące rejestrowaną pozarolniczą działalność gospodarczą. W przypadku przedsiębiorstw osób fizycznych wywiadem objęto ich właścicieli, zaś w firmach funkcjonujących w formie spółek cywilnych i spółek prawa handlowego ankietowano ich menedżerów. Badania empiryczne przeprowadzono w drugiej połowie 2003 roku, na terenie województwa podkarpackiego, tj. regionu charakteryzującego się dominacją rolnictwa rozdrobnionego w strukturze gospodarczej obszarów wiejskich. Do badań w drodze losowania kwotowego (zapewniającego reprezentatywność próby w aspekcie rozkładu przestrzennego przedsiębiorstw w regionie) wytypowano 176 właścicieli firm prowadzących pozarolniczą rejestrowaną działalność gospodarczą. W badanej zbiorowości 26 firm (tj. 14,8% ogółu badanych) zajmowało się produkcją, 67 (38,1%) prowadziło działalność handlową, 52 (29,5%) usługową, zaś 31 (tj. 17,6%) działalność wielobranżową. Taka struktura próby - pod względem rodzaju prowadzonej dzia-

łałości - odpowiada strukturze całej zbiorowości przedsiębiorstw pozarolniczych na wsi w regionie podkarpackim.

W badaniach zastosowano metodę wywiadu z kwestionariuszem. Potencjalne czynniki rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej oceniano w skali punktowej umożliwiającej wskazanie kierunku i siły oddziaływania danego czynnika, tj. czy jest to czynnik stymulujący czy destymulujący oraz z jaką intensywnością wpływa na badany problem. Obok pytań dotyczących wymienionych aspektów kwestionariusz obejmował również zagadnienia dotyczące ogólnej charakterystyki badanych podmiotów gospodarczych.

3. Charakterystyka objętych badaniem przedsiębiorstw

Wśród właścicieli i menedżerów przedsiębiorstw pozarolniczych prowadzących działalność na obszarach wiejskich Podkarpacia zdecydowanie przeważają mężczyźni – udział kobiet jest niewielki i stanowi 18,8% (tabela 1). Badani przedsiębiorcy to najczęściej osoby w wieku od 30 do 50 lat (średnia wieku wynosiła 41 lat). Niespełna 60% respondentów to osoby z wykształceniem średnim, natomiast jedynie 17% posiadało wykształcenie wyższe.

Zdecydowana większość przedsiębiorstw funkcjonujących na obszarach wiejskich to podmioty gospodarcze osób fizycznych (77,8%), jedynie nieco ponad 20% posiada bardziej złożoną formę organizacyjno-prawną, tj. funkcjonuje jako spółki cywilne i spółki prawa handlowego. Większość to małe i bardzo małe przedsiębiorstwa, na co wskazuje poziom zatrudnienia, 2/3 podmiotów to firmy jednoosobowe funkcjonujące na zasadzie samozatrudnienia. Jedynie co piąty podmiot zatrudnia więcej niż pięciu pracowników, zaś poziom zatrudnienia powyżej 50 pracowników przekraczało zaledwie 1,1% przedsiębiorstw.

Charakterystyka rynków zbytu przedsiębiorstw wiejskich dowodzi, iż większość badanych podmiotów (73,9%) sprzedaje swoje produkty i usługi jedynie na rynku lokalnym, 13,1% zbywa je na rynku regionalnym, 7,4% na rynku krajowym, zaś 5,7% operuje na rynku krajowym i zagranicznym. Tylko jedno przedsiębiorstwo produkowało wyłącznie na eksport (zakład produkujący maszyny do obróbki drewna).

Fakt dominacji w strukturze przedsiębiorczości wiejskiej małych i bardzo małych przedsiębiorstw potwierdza również poziom przychodów uzyskiwanych przez podmioty w latach 2000-2002 (tabela 2). W roku 2000 ponad połowa podmiotów (53,5%) uzyskiwała roczny przychód na poziomie nie większym niż 25 tys. zł, a jedynie obroty co ósmego podmiotu przekraczały 100 tys. zł. W kolejnych latach sytuacja pod tym względem ulegała poprawie, ale wciąż 40,3% podmiotów uzyskiwało przychody nie wyższe niż 25 tys. zł rocznie, zaś tylko co piąte przedsiębiorstwo przekraczało poziom 100 tys. zł przychodów rocznie.

Tabela 1

Charakterystyka badanych przedsiębiorstw pozarolniczych

	Wyszczególnienie	Struktura (w %)	
1.	Wiek kierownika (właściciela) przedsiębiorstwa	- do 30 lat	9,7
		- od 31 do 40 lat	34,6
		- od 41 do 50 lat	33,5
		- od 51 do 60 lat	19,9
		- powyżej 60 lat	2,3
razem		100,0	
2.	Wykształcenie kierownika (właściciela) przedsiębiorstwa	- podstawowe	1,1
		- zasadnicze zawodowe	22,2
		- średnie	59,7
		- wyższe	17,0
razem		100,0	
3.	Forma organizacyjno-prawna	- przedsiębiorstwo osoby fizycznej	77,8
		- spółka cywilna	11,9
		- spółka prawa handlowego	10,2
razem		100,0	
4.	Poziom zatrudnienia	- tylko właściciel	36,9
		- od 2 do 5 osób	43,2
		- od 6 do 10 osób	10,8
		- powyżej 10 osób	9,1
razem		100,0	
5.	Rynek zbytu produktów i usług	- lokalny	73,9
		- regionalny	13,1
		- krajowy	7,4
		- krajowy i zagraniczny	5,1
		- zagraniczny	0,6
razem		100,0	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadu z przedsiębiorcami.

Tabela 2

Poziom i struktura przychodów objętych badaniem przedsiębiorstw

Rok	Struktura przychodów w przedziale kwot:				
	do 10 tys. zł	10-25 tys. zł	25-50 tys. zł	50-100 tys. zł	powyżej 100 tys. zł
2000	22,0	31,5	17,9	15,5	13,1
2001	16,3	27,3	24,4	15,7	16,3
2002	13,6	26,7	24,4	15,3	19,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadu z przedsiębiorcami.

Tabela 3

Motywy podejmowania działalności gospodarczej

Rodzaj motywu	% wskazań na miejscu		ogółem % wskazań*
	I	II	
Chęć uzyskania wyższego dochodu	38,1	24,4	78,4
Utrata dotychczasowego zatrudnienia	34,1	4,0	43,8
Wykorzystanie zasobów wiedzy i doświadczenia	13,1	33,5	64,8
Sytuacja rynkowa sprzyjająca otwarciu firmy	10,8	25,0	69,3
Możliwość wykorzystania wolnych zasobów majątku	2,3	9,7	8,5
Udział w szkoleniach doradczych	0,6	2,3	10,8
Inne	1,1	1,1	24,4
Razem	100,0	100,0	x

* respondenci mogli udzielać więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadu z przedsiębiorcami.

Motywy podejmowania działalności gospodarczej są różne, często złożone i wzajemnie powiązane. Wyniki badań wskazują, że główną przyczyną inicjacji pozarolniczej działalności gospodarczej przez badanych przedsiębiorców była chęć uzyskania wyższego dochodu oraz utrata dotychczasowego zatrudnienia (tabela 3). Kolejnym wskazywanym motywem była możliwość wykorzystania własnych kwalifikacji (wiedzy) i doświadczenia oraz sytuacja rynkowa sprzyjająca otwarciu firmy. Respondenci wskazywali również na chęć zagospodarowania wolnych zasobów majątku rzeczowego. Zarówno ten motyw jak też potrzeba wykorzystania wolnych zasobów pracy i uzyskania dodatkowego lub całkowicie nowego źródła utrzymania rodzin przedsiębiorców, były często pochodną ograniczania lub likwidacji działalności rolniczej.

Istotnym problem społecznym na wsi jest bezrobocie, wraz z jego pochodnymi skutkami psychospołecznymi i ekonomicznymi [Kania 2003]. Niski stopień urbanizacji i niewielka liczba miejsc pracy w sferze pozarolniczej, a także rozdrobnione, słabe ekonomicznie rolnictwo podkarpackie, sprzyjają powstawaniu i utrwalaniu bezrobocia na wsi (zarówno rejestrowanego jak i ukrytego). W tych warunkach podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej dla wielu rodzin jest koniecznością wobec utraty lub znaczącej redukcji możliwości uzyskania dochodu z pracy najemnej lub z gospodarstwa rolnego.

Niektórzy badani przedsiębiorcy na różnych etapach organizacji i funkcjonowania swojej firmy korzystali z różnych form pomocy instytucji doradczych. Były to jednak głównie nieodpłatne porady doradcze uzyskane w ośrodkach doradztwa rolniczego, w tym, m.in.: kursy z zakresu podstaw przedsiębiorczości, aktualnych przepisów prawnych, rachunkowości, możliwości korzystania z programów przedakcesyjnych UE oraz pomoc w przygotowaniu biznesplanów.

Do rozpoczęcia działalności gospodarczej niezbędne są środki finansowe, których wielkość zależy od rodzaju i skali inicjowanego przedsięwzięcia. W badanej zbiorowości najczęściej, tj. 56% przedsiębiorców finansowało uruchomienie działalności gospodarczej z własnych środków (głównie prywatnych oszczędności), 4% skorzystało z pomocy finansowej najbliższej rodziny i znajomych, zaś 21% korzystało z kredytów bankowych (kredyty inwestycyjne uzyskane głównie w lokalnych bankach). Wkład finansowy współników stanowił źródło finansowania przedsięwzięcia dla 13% respondentów, natomiast 6% przedsiębiorców korzystało z takich form finansowania zewnętrznego jak odroczone płatności oraz kredyt handlowy.

4. Ocena czynników determinujących rozwój pozarolniczej przedsiębiorczości na wsi

O istnieniu i rozwoju przedsiębiorstwa decyduje szereg czynników o charakterze zewnętrznym, niezależnych od przedsiębiorcy oraz wewnętrznym związanych z jego predyspozycjami do prowadzenia działalności i potencjałem firmy. W odczuciu badanych przedsiębiorców najważniejszymi czynnikami ograniczającymi rozwój prowadzonej przez nich działalności gospodarczej są wysokie obciążenia fiskalne i parafiskalne, tj. składki ubezpieczeń społecznych ZUS - kształtujące koszty pracy. Przedsiębiorcy mając możliwość oceny każdego czynnika - w skali punktowej od 5 (stymulant) do -5 (destymulant), wymienionym czynnikom przypisali najniższe oceny (odpowiednio: -4,1 oraz -3,2). Niemal wszyscy badani przedsiębiorcy uznali te czynniki za destymulanty (odsetek wskazań tego rodzaju wynosił w przypadku obciążeń fiskalnych 99,4%, zaś obciążeń kosztów pracy 96,6%), różniąc się jedynie w ocenie siły ich negatywnego oddziaływania (tabela 4). Wypowiedzi przedsiębiorców wskazują, iż na tak niską ocenę tych czynników składał się nie tylko poziom obciążeń (np. wysokość stawek podatkowych), ale również ocena całego systemu podatkowego w aspekcie jego stabilności, przejrzystości, jasności (możliwości różnej interpretacji przepisów) i związanych z tym wymogów sprawozdawczych. Potwierdza to także bardzo niska ocena regulacji administracyjno-prawnych przedsiębiorczości, które w dużej części są elementem systemu fiskalnego i systemu ubezpieczeń społecznych. Bez wątplenia biurokracja związana z prowadzeniem pozarolniczej działalności gospodarczej jest czynnikiem destymulującym rozwój już istniejących firm, a także bardzo istotną barierą w podejmowaniu nowych przedsięwzięć. W ocenie przedsiębiorców czynnikami niesprzyjającymi rozwojowi przedsiębiorczości wiejskiej są także wysokie koszty kredytu i ograniczony dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania. Wobec wagi bariery kapitałowej w tworzeniu i rozbudowie przedsiębiorstw jest to bardzo istotny problem, który mógłby być rozwiązany poprzez szersze wsparcie finansowe (budżetowe i poza-

budżetowe) dla rozwoju aktywności gospodarczej mieszkańców wsi, jak również poprzez tworzenie instytucji funduszu poręczeń kredytowych. Brak takich instytucji świadczy o niskiej aktywności zarówno samych przedsiębiorców, organizacji wspierających przedsiębiorczość na wsi jak i samorządów lokalnych, które mogłyby w ten sposób wspierać tę sferę lokalnej gospodarki.

Tabela 4

Ocena czynników stymulujących i ograniczających rozwój przedsiębiorczości w opinii przedsiębiorców

Rodzaj czynnika	Średnia ocena*	Współczynnik zmienności (w %)	Wskazania (w %)	
			stymulant	destymulant
Jakość produktów i usług	3,8	32,6	99,4	0,6
Doświadczenie firmy i umiejętność dostosowania się do warunków rynkowych	3,6	31,2	99,4	0,6
Znajomość mechanizmów rynkowych	3,1	50,1	97,2	2,8
Popyt na wyroby i usługi firmy	2,8	62,2	96,0	4,0
Jakość kadry	2,7	35,4	73,9	26,1
Lokalizacja przedsiębiorstwa	2,1	59,3	96,0	4,0
Kapitał własny przedsiębiorstwa	2,1	52,9	77,2	22,8
Dostępność i sprawność infrastruktury ekonomicznej	1,9	29,4	83,4	16,6
Poziom rozwoju infrastruktury technicznej	1,9	136,4	79,0	21,0
Wsparcie instytucjonalne (szkolenia, doradztwo)	1,4	185,3	71,0	29,0
Dostęp do informacji rynkowej	1,2	96,7	55,6	44,4
Integracja z UE	0,8	232,4	68,8	31,3
Infrastruktura rynku	-1,1	68,2	12,5	87,5
Dostęp do kredytów (kredyty preferencyjne, fundusz poręczeń kredytowych)	-1,3	71,9	35,8	64,2
Konkurencja na rynku	-1,7	112,7	17,6	82,4
Koszty transportu	-2,5	76,9	5,7	94,3
Ceny surowców i materiałów	-2,9	71,4	5,7	94,3
Koszt kredytu	-3,1	68,4	6,8	93,2
Koszty pracy (obciążenia parafiskalne)	-3,2	54,2	3,4	96,6
Regulacje administracyjno-prawne (biurokracja)	-3,4	34,2	2,8	97,2
Obciążenia podatkowe	-4,1	33,2	0,6	99,4

* skala punktowa od 5 do 0 (stymulant) i od 0 do -5 (destymulant).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań.

Współczynnik zmienności ocen w badanej zbiorowości przedsiębiorców wskazuje, iż największe różnice w ocenie wpływu danego czynnika na rozwój przedsiębiorczości dotyczy skutków procesu integracji Polski z UE. Zdania przedsiębiorców w tej kwestii są zdecydowanie podzielone. Część badanych

(68,8%) wskazuje proces integracji jako czynnik stymulujący rozwój działalności pozarolniczej, jednak znaczny odsetek respondentów (31,3%) uważa, że proces ten przyniesie negatywne skutki (wzrost konkurencyjności, potrzeba kosztownych dostosowań, wzrost wymogów jakościowych i technologicznych, nasilenie biurokracji). Jednakże 73% badanych przedsiębiorców opowiada się za integracją Polski z UE, ale 68,7% z nich nie podjęło żadnych zmian w swoim przedsiębiorstwie związanych z procesem integracyjnym.

Podstawowymi czynnikami stymulującymi rozwój przedsiębiorczości wskazywanymi przez badanych przedsiębiorców są czynniki wewnętrzne, takie jak: doświadczenie przedsiębiorców, ich zdolności menedżerskie, znajomość mechanizmów rynkowych oraz umiejętność dostosowania się do zmieniających się warunków rynkowych. Spośród zewnętrznych czynników jako stymulant wskazywano stabilny popyt na produkty i usługi firmy, wynikający z jej ugruntowanej pozycji na lokalnym rynku. Pozytywny wpływ przypisywano również takim czynnikom jak: poziom rozwoju i sprawność funkcjonowania infrastruktury ekonomicznej i technicznej, a także wsparcie instytucjonalne przedsiębiorczości, przejawiające się głównie w doradztwie prawnym i finansowym. Dyspersja ocen w zakresie tych czynników była jednak bardzo wysoka, co wynika z różnych doświadczeń przedsiębiorców w tej materii. Przedsiębiorcy, którzy korzystali z pomocy instytucjonalnej (doradztwa, szkoleń) lub mieli doświadczenie we współpracy z instytucjami finansowymi na ogół oceniali te sfery pozytywnie. Pozostali natomiast wyrażali w tym względzie opinie negatywne.

6. Wnioski

1. Przedsiębiorcy podejmujący i prowadzący rejestrowaną pozarolniczą działalność gospodarczą na terenach wiejskich regionu podkarpackiego to na ogół osoby w średnim wieku (przeciętny wiek to 41 lat), posiadający wykształcenie średnie. Wśród badanych przedsiębiorców zdecydowaną większość stanowili mężczyźni. Często są to osoby, które utraciły dotychczasowe źródło utrzymania lub ich dochody uległy znacznemu ograniczeniu. W tym aspekcie chęć pozyskania dodatkowego źródła dochodu oraz wykorzystania istniejących zasobów pracy i majątku rzeczowego była dla wielu głównym motywem rozpoczęcia pozarolniczej działalności gospodarczej.
2. W strukturze analizowanych firm dominują podmioty prowadzące działalność gospodarczą na niewielką skalę, o czym świadczy poziom przychodów z działalności gospodarczej osiąganych w latach 2000-2002, jak również struktura zatrudnienia w tych firmach. W zdecydowanej większości są to firmy, które lokują swoje produkty i usługi na lokalnym i regionalnym rynku.

3. Wśród pozytywnych determinantów rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich przedsiębiorcy postrzegali przede wszystkim czynniki składające się na potencjał i pozycję rynkową firmy. Należy tu zaliczyć: doświadczenie i zdolności menedżerskie przedsiębiorców, wysokie kwalifikacje pracowników, dobra lokalizacja firmy oraz stabilny popyt na jej wyroby i usługi (marka firmy na lokalnym rynku).
4. Głównymi barierami rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej są w opinii przedsiębiorców obciążenia fiskalne i parafiskalne (wysokie podatki i składki ubezpieczeń społecznych decydujące o wysokich kosztach pracy). Niekorzystnie oddziałują również czynniki lokowane w sferze regulacji administracyjno-prawnych, a także ograniczony dostęp do kredytów, wysokie koszty kapitału zewnętrznego oraz niedorozwój infrastruktury rynku.
5. Ożywienie pozarolniczej przedsiębiorczości wiejskiej wymaga zmian w wielu sferach bliższego i dalszego otoczenia firm. Dotyczy to zwłaszcza odwrócenia negatywnych oddziaływań wielu czynników wynikających z polityki gospodarczej państwa oraz działalności instytucji wspierających lub regulujących działalność gospodarczą, w tym także jednostek samorządu terytorialnego. Rozwój przedsiębiorczości wymaga poprawy w zakresie dostępności podmiotów do tanich kredytów oraz dalszego rozwoju infrastruktury finansowej, technicznej i infrastruktury rynku. Wiele jest także do zrobienia w zakresie zachęcenia przedsiębiorców do współdziałania, w takich płaszczyznach jak wspólne przedsięwzięcia rynkowe (lokalne centra handlowe, informacja rynkowa, działania promocyjne i reklamowe) oraz tworzenia instytucji funduszu poręczeń kredytowych i ubezpieczeń wzajemnych.

LITERATURA

1. Hybel J. (2000): Makroekonomiczne uwarunkowania rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw. [w:] Rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju obszarów wiejskich. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Siedlce, 21-26.
2. Kania J. (2003): Przedsiębiorstwa i przedsiębiorcy sektora rolno-spożywczego południowej Polski (wybrane aspekty). *Wieś i Doradztwo*, nr 4 (36), 9-15.
3. Kłodziński M. (1998): Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. *Wieś i Rolnictwo*, nr 3 (100), 28-45.
4. *Rocznik Statystyczny 2002*, GUS Warszawa.
5. Sawicka J. (2000): Założenie i prowadzenie małego przedsiębiorstwa. SGGW, Warszawa.
6. Wilkin J. (1997): Przedsiębiorczość na wsi – główne determinanty i uwarunkowania. [w:] *Przedsiębiorczość w agrobiznesie, a rozwój terenów wiejskich*. AR w Krakowie, Wydział Ekonomii w Rzeszowie, Trzcinnica, 25-33.

7. Polska Wieś 2000. Raport o stanie wsi. Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa 2001.

TERESA MIŚ, RYSZARD KATA

DETERMINANTY ROZWOJU POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ NA OBSZARACH WIEJSKICH

STRESZCZENIE

W opracowaniu poddano ocenie czynniki determinujące rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich, na podstawie opinii przedsiębiorców wyrażonych w badaniach ankietowych, przeprowadzonych w regionie podkarpackim. Badania wykazały, że szereg czynników, zwłaszcza zewnętrznych w stosunku do firmy tkwiących w bliższym i dalszym jej otoczeniu - w odczuciu przedsiębiorców - ma charakter ograniczeń i barier. Odwrócenie lub złagodzenie tych negatywnych oddziaływań jest warunkiem rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej na obszarach wiejskich.

TERESA MIŚ, RYSZARD KATA

FACTORS DETERMINING THE DEVELOPMENT OF NON-AGRICULTURAL ACTIVITIES IN RURAL AREAS

SUMMARY

The paper discusses factors determining the development of non-agricultural activities in rural areas based on the responses of entrepreneurs expressed in a survey conducted in the Podkarpacki region. The result of the research shows, that a lot of the factors especially those external but within the area of existence of the businesses in the opinion of the entrepreneurs, are in their nature barriers or constraints. A reversal or alleviation of these negative effects is a pre-requisition for the development of non-agricultural enterprises in rural areas.